

Residential child care and its alternatives: International perspectives

Edited by Friedhelm Peters (2008)

Trentham Books in partnership with Fice – Federation Internationale des
Communautes Educatives, Stoke on Trent, United Kingdom and Sterling, USA

עמנואל גרופר

ספר זה נולד מתוך יזמה של ארגון הפנימיות הבין-לאומי FICE לפרסם חומר עדכני על הנעשה בתחום החינוך החוץ-ביתי במדינות שונות החברות בארגון. הספר אינו מתיימר לדון באופן שיטתי בכל התהליכים שעובר החינוך הפנימייתי במדינות השונות, אולם באמצעות המאמרים המופיעים בו הקורא יכול לקבל מושג על תהליכים, מגמות ויזמות המתקיימים בתחום זה במדינות שונות.

במאמר המבוא שנכתב על ידי פרופ' פרידהלם פטרס, מרצה באוניברסיטת ארפורט וסגן נשיא FICE בגרמניה, ניתן למצוא ניתוח עשיר ומורכב, הסוקר את התהליכים המרכזיים המשפיעים על שירותי הרווחה והחינוך בעולם התעשייתי, תהליכים כגון: גלובליזציה, הגירה, עוני הולך וגדל ותהליכי "נידוי חברתי" (social exclusion).

פטרס טוען כי לא כל הסוגיות יכולות היו לבוא לידי ביטוי בספר זה, אולם מבחר המאמרים שבו מאפשר תובנות חדשות. אלה מתקבלות מעיון במחקרים ומאמרים שנכתבו על ידי חוקרים ואנשי מעשה בפנימיות מעשר מדינות שונות. הספר מדגים כיצד עובדים חינוכיים-סוציאליים מנתחים את העשייה שלהם ואילו פתרונות הם מגבשים כיום לאתגרים שניצבים בפניהם. כמו כן, היות והספר נכתב על ידי חברי הארגון במדינות שונות, הוא גם מביא לידי ביטוי את השיח המקצועי העשיר והמגוון המתקיים בתוככי הארגון.

המטרות למענן פועל ארגון FICE אינן מסתכמות רק בחתירה לשיפור מתמיד של מערכות פנימייתיות, כי אם גם ביצירת יתר הבנה בדבר הצורך בשיפור והעלאת רמת המקצוענות. המאמרים כולם מצביעים על התנאים שבהם חינוך במסגרות פנימייתיות עשוי לשמש פתרון עדכני אופטימלי לצורכיהם של ילדים ובני נוער. עם זאת, לצד התמיכה הרחבה בהמשך פעילותן של מערכות פנימייתיות, מרבית המאמרים מצביעים גם על הצורך בשינויה ובהתחדשותה של מערכת זו – דבר שעשוי להביא לתמיכה רבה יותר בה מצד מקבלי ההחלטות ואנשי המקצוע כאחד.

דוגמה לשינוי שכזה הוא הצורך שעליו מדבר בורדיה (Bourdieu, 1994) במאמרו. הוא מדגיש את חשיבות נקודת הראות של החניך בנוגע לכל תכנית התערבות וכן את חשיבותו של ממד ההערכה. שני ממדים אלה עשויים לתרום לעובדים משאבים נוספים. עובדי השדה יצטרכו להתכוון לגישה מדעית יותר המותאמת לתחום החינוכי-סוציאלי, גישה שמתגבשת משני כיוונים נגדיים – על ידי יציאה

מהפרקטיקה בשדה להכללה בצורת תאוריה ומהתאוריה המוכללת חזרה ליישום בעבודת השדה.

אנשי FICE במדינות השונות יוצאים, כל אחד בדרכו ובסגנונו, כנגד הגישה המעמידה את החזרה לבית ההורים כחלופה המנוגדת לחינוך בפנימייה. הם טוענים כי ההתחדשות האמתית של מערכות החינוך והרווחה אינה צריכה להתבטא בביטול או צמצום הפתרון הפנימייתי, כי אם ביצירת מודלים חדשים הבונים גשרים בין הפנימייה ובית ההורים של החניכים הזקוקים לסידור חוץ-ביתי.

אסקור את הפרקים השונים בספר אחד לאחד:

בפרק שאותו כותב וולפגנג טרדה (המנהל הקודם של הארגון בגרמניה), הוא מציג את התחום החינוכי-סוציאלי כחורג מהתפיסה שיוחסה לו בעבר, כמי שעוסק אך ורק בקשייהן ומצוקותיהן של אוכלוסיית היעד ובשיטות התערבות המתאימות להתמודדות עם אתגרים אלה. לטענתו, התחום המקצועי החינוכי-סוציאלי עוסק כיום גם בבחינתם של הארגונים החברתיים, בניתוח דרכי תפקודם, בהשפעות החלטותיהם של ממשלות וקובעי מדיניות וכן בתופעות בין-לאומיות, כגון מעברים תרבותיים והשפעותיהם על ילדים ובני נוער ומשפחותיהם.

מתוך תפיסה חדשה זו, טרדה בוחן את השפעות תהליך המודרניזציה על מערכות פנימייתיות. לטענתו, השינוי שתהליך זה הביא על הפנימיות באירופה שונה מההתפתחויות במדינות בעלת תפיסה תרבותית שונה, כגון ישראל. עם זאת, הוא מראה כי יש גם קווי דמיון בחקיקה, בגילי הילדים המופנים לפנימיות, ובעיקר בעיקרון החינוכי שהופך לדומיננטי, והוא "העצמתם של בני הנוער" (making children strong).

הפרק הבא נכתב על ידי קייט וייט מאנגליה. הוא מדגיש את השפעת הכנסת **עקרון ההשתתפות** של בני הנוער כגורם משמעותי ששינה את פני הפנימיות באנגליה (כידוע, זהו עיקרון בסיסי שנקבע באמנה לזכויות הילד), ומדגים את חשיבותו של מרכיב זה באמצעות תאוריית ההתקשרות של בולבי (Bowlby, 1953).

מחבר בריטי נוסף, רוג'ר בולוק, בוחן את ההתפתחויות בפנימיות באנגליה וויילס באמצעות ניתוח השינויים בחקיקה שהתרחשו בשנים האחרונות באנגליה והמחקר שעקב אחר השפעותיהם של השינויים האלה. לטענתו, עד לרפורמות של שנות השישים, היו פנימיות העילית בבריטניה (public schools) בעלי השפעה רבה על הפנימיות כולן. כיום, כתוצאה מצווים ומתקנות מנהליות המחייבות את השירות הציבורי, פנימיות אלה הצטמצמו והשפעתן על התחום כולו ירדה בהתאם. במקביל, החל להתפתח משנות השמונים המחקר על אודות הנעשה בפנימיות, וכיום ישנו עניין גובר והולך בדרכי הפצתו של הידע האמפירי שהתגבש כתוצאה מכך.

פטר הנסבאואר, חוקר פנימיות ומרצה באוניברסיטת מונסטר בגרמניה, מציג תזה האומרת כי השינויים הסוציו-פוליטיים שהתרחשו באירופה בשנות השישים, גרמו לאבדן הלגיטימציה של פרקטיקות הנהוגות בשירותים לנוער בסיכון (כולל פנימיות).

כך הוכשרה הקרקע לקראת שינויים והתפצלות המערכות ולגיוון דפוסי הפעולה והשירותים, שהתרחשו בשנות השמונים. תוך שימוש בתאוריה של גידנס, "תאוריית הסטרוקטורציה", הוא מנתח את התהליכים שהתרחשו במערכת הפנימיות החל משנות השבעים ואת הדפוסים המגוונים שהתפתחו תוך כדי התאמתם לתקנות ולחוקים החדשים.

הפרק הבא ממשיך באותו הכיוון, אם כי מנקודת ראות עתידית. הכותב הוא ג'ים אנגלין, נשיא הארגון בקנדה וסגן נשיא אוניברסיטת ויקטוריה בוונקובר. זוהי אחת האוניברסיטאות היחידות בעולם המקיימת בית ספר מיוחד לתחומי העבודה עם ילדים ובני נוער בסיכון (school of child and youth care), שבה ניתן ללמוד לקראת תארים ראשון, שני ושלישי בתחומים אלה.

אנגלין מתייחס במאמרו לשינויים מערכתיים בתחום השירותים לילדים ונוער בסיכון ומשפחותיהם. לטענתו, השורשים של השירותים המסורתיים והסיבה לרבים מהכישלונות שהיו בחלק מהם הוא חוסר הבנה בסיסי של משמעות היותנו אנושיים. לפיכך, אנשי מקצוע, מקבלי החלטות וחוקרים חייבים לשנות את כיווני החשיבה שלהם מהתייחסות חלקית ולכן "לא אנושית", לסיטואציית חיים שלמה שמתאימה לבני אנוש. הוא מציג כיווני חשיבה חלופיים באמצעות שימוש בגישה הסיסטמית ומדגים את המשמעות לפרקטיקה של עובדי שדה, קובעי מדיניות ואנשי מחקר.

החלק השני של הספר מוקדש לדוגמאות שונות, המציגות שינוי בנקודות המבט המקצועיות והמחקריות הנוגעות בחינוך הפנימייתי לילדים ובני נוער בעולם המשתנה.

חלק זה נפתח במאמרו של שתי חוקרות בכירות של תחום הפנימייה מסלובניה – פרופ' אלנקה קובולט מהפקולטה לפדגוגיה באוניברסיטת לובליאנה (שעמדה במשך שנים רבות בראש הסניף הסלובני של הארגון) ועמיתתה בויאן דקלווה. החוקרות עוסקות בקשרים ההדדיים בין המחקר והפרקטיקה בתחומי העבודה עם ילדים ובני נוער בסיכון בסלובניה. הן טוענות כי ניתן לראות קיום קשרים אלה כתופעה האופיינית לא רק לסלובניה אלא למדינות אירופה בכלל. המגמה שאותה הן מזהות ניתנת להגדרה כהרחבת המטרות, שיטות העבודה והמודלים לשיתוף הלוקחות בתהליכי השינוי החלים עליהם. הן קוראות להמשך פיתוח רמת ההתמקצעות בתחום, כדי שניתן יהיה להגיע לאיכות גבוהה יותר של השירותים ולהעביר שיטות עבודה ונורמות ממקום אחד למשנהו. העיקרון המרכזי שעליו הן מדברות מעלה על נס את חכמת המעשה של אנשי השדה, שעשויה להזין את התאוריה והמחקר, ואלו יחזרו להזין את עבודת אנשי השדה וחוזר חלילה.

שני המאמרים הבאים עוסקים בתהליכי שינוי העוברים על מערכות של חינוך חוץ-ביתי (extra-familial care) בהקשר של מעורבות ההורים בתהליכי הגדילה וההתפתחות של הילדים גם בהיותם בפנימייה. הראשון נכתב על ידי קייה קלפ מפינלנד. קלפ עומדת על המרכזיות של קשרים משפחתיים בתהליכי ההתפתחות של הילד ובקשיים שהורים נתקלים בהם בתהליכי מימוש ההורות שלהם. היא ממחישה זאת במודל הפעולה המופעל במרכז לאוסט לשיקום קשרי משפחה בפינלנד, שבו היא פועלת לצד עבודתה כמרצה באוניברסיטת קיץ וכמפקחת ומנחה במוסד פנימייתי.

המאמר השני נכתב על ידי עמנואל גרופר ואירית מירו-יפה מישראל. מאמר זה מבוסס על מחקר הערכה שיטתי של פרויקט ששם לו למטרה לשקם קשרי משפחה של ילדים ובני נוער השוהים בפנימיות בישראל. הפרויקט מומן על ידי המחלקה למפעלים מיוחדים של המוסד לביטוח לאומי ונוהל על ידי עמותת "ילדים – המועצה לילדים בסיכוי". מחקר ההערכה הופקד בידי היחידה למחקר של המכללה האקדמית בית ברל.

מטרות המחקר מתמקדות בשלושה היבטים עיקריים:

1. לצמצם את כפל הנאמנויות – הנאמנות להורים והנאמנות לצוות הפנימייה – של הילד המצוי בפנימייה.

2. לשפר את הקשרים בין הילדים והורים, וכתוצאה מכך לשפר את יחסיהם גם עם צוות הפנימייה.

3. לחזק את הדימוי העצמי של ההורים ולעזור להם לשפר את תפקודם כהורים.

תוצאות מחקר ההערכה של גרופר ומירו-יפה מראות באופן ברור כי הפרויקט המובנה שאליו נחשפו הורים, חניכים וחברי צוות פנימייתי אכן הביא להשגה מרשימה ביותר של המטרות.

סוגיית ההשתתפות (participation) של ילדים ובני נוער בתהליכי חינוכם נדונה כבר במאמרים קודמים, אולם לאור חשיבותה היא עומדת במרכזם של שני הפרקים הסוגרים את הספר.

מצילד וולף, מרצה באוניברסיטת לנדשאט בגרמניה, מדווחת על מרכיב אחד מתוך פרויקט אירופי רחב יותר, שנערך ביזמת אנשי SOS באוסטריה, ושמו Quality for Children. ייחודו של הפרויקט בכך שנקבעו בו סטנדרטים לפעילות איכותית בעבודה עם ילדים ונוער באמצעות ריאיון של כ-300 ילדים המתחנכים במסגרות חוץ-ביתיות במדינות שונות באירופה, בשיטת "story telling". שמונה-עשר סטנדרטים כאלו נוסחו על בסיס ניתוח סיפוריהם של הילדים. המתעניינים יוכלו למצוא את החומר באתר: www.quality4children.info

וולף מבהירה כי מושג ההשתתפות איננו רק עניין הקשור לאיכות הטיפול בילדים, אלא הוא מהווה ביטוי לזכויות הבסיסיות של ילדים ובני נוער. משום כך, היא מדגישה את החשיבות ביישום עקרונות אלה בפנימיות בגרמניה.

המאמר האחרון נכתב על ידי שני חוקרים מהולנד, מיכה דה-וינטר, פרופסור באוניברסיטת אוטרקט, ומרק נון, מרצה באוניברסיטה בליידן, המתארים דוגמה יוצאת דופן של החלת עקרון ההשתתפות בקרב ילדים חסרי בית בהולנד. הם חקרו כיצד תפסו בני נוער חסרי בית את הטיפול שהוצע להם, באמצעות שיתופם בתהליך המחקר כעמיתי מחקר (research peer). המשמעות של הפיכת בני הנוער חסרי הבית לעמיתי מחקר התבטאה בכך שהם נתבקשו לרשום מצאי של בעיות המעסיקות אותם. במקביל, נתבקשו גם ההורים וגם העובדים הסוציאליים לכתוב רשימה דומה. ניתוח השוואתי של החומר אפשר למצוא הקבלה בין יחסי ההורים והמתבגרים ובין יחסי העובדים הסוציאליים למתבגרים חסרי הבית.

מקורות

- Bourdeieu, P. (1994). Der habitus als vermittlung zwischen struktur und praxis, in P. Bourdieu (Ed.), *Zur soziologie der symbolischen formen* (pp.125—159). Frankfurt/Main: Suhrkamp.
- Bowlby, John (1953). *Child care and the growth of love*. Based by permission of the World Health Organization on the report: Maternal care and mental health (Abridged and edited by Margery Fry). London: Penguin.
- Peters, Friedhelm (2008). *Residential child care and its alternatives: International perspectives*. Stoke on Trent, UK and Sterling, USA: Trentham Books in partnership with FICE.

